

Vybrané aspekty edukácie žiakov vzhľadom na ich devalvačné prejavy

Erich Petlák, Albín Škoviera, Gabriela Siváková
Katedra pedagogiky a špeciálnej pedagogiky PF
Katolíckej univerzity v Ružomberku

Anotácia: Príspevok je zameraný na oblasť výchovy žiakov a akcentuje potrebu jej výraznejšieho docnenia. Akcentuje, že výchova nie je len záležitosťou školy, ale celej spoločnosti. Je však samozrejmé, že škola a učitelia majú špecifickú úlohu a aj zodpovednosť. Realita je taká, že v školách pozorujeme rast nežiaducich prejavov žiakov, ktoré je potrebné inhibovať. Práve to, čo sa očakáva od učiteľov súčasnosti a budúcnosti, je zdôraznené v príspevku, napr. emocionalita edukácie, komplexnejší prístup k žiakovi a jeho správna diagnóza a pod. Sústreďenie pozornosti na uvedené a ďalšie oblasti pomáha zo škôl odstraňovať agresivitu. V tejto súvislosti príspevok opisuje niektoré psychologické teórie agresie: teórie biologické, teórie frustrácie, teórie kognitívno-behaviorálne a teórie integratívne. V závere autori akcentujú myšlienku, že realita je taká, že súčasná doba devaluje mravné, morálne a aj ostatné hodnoty ľudí. O to viac musíme posilňovať edukačnú prácu.

Kľúčové slová: výchova, nežiaduce prejavy, emocionalita edukácie, agresivita, mravné hodnoty

Contribution to Devaluation Expressions of Pupils. The paper is focused on the area of pupil education and emphasizes the need for its appreciation. Education is not only a matter of school, but of whole society. But school and teachers have a specific role and responsibility. The reality is that in schools we can see an increase of unwanted pupils' manifestation that need to be inhibited. What is expected of present and future teachers is highlighted in the paper, e.g. emotionality of education, more comprehensive approach to the pupil and their correct diagnostics, etc. Focusing on these and other areas helps schools remove aggression. In this context, the paper describes some psychological theories of aggression: biological theory, theory of frustration, cognitive-behavioral theory and integrative theory. In conclusion, the authors emphasize the idea that reality is such that present times devalue moral and other values of people. Because of this we have to strengthen the educational work.

Keywords: education, undesirable manifestations, emotionality of education, aggression, moral values

Úvod

Spoločnosť a v rámci nej sa každý vedný odbor zamýšľa nad svojimi úlohami v budúcnosti. Nie náhodou sa zdôrazňuje, že otázky výchovy a vzdelávania, a vôbec všetkej edukácie mládeže, musia byť prioritou celej spoločnosti. Je vhodné pripomenúť, že edukácia a jej výsledky neznamenajú len disponovanie mnohými vedeckými a technickými vedomosťami, ktoré dnes často absolutizujeme, pričom zabúdame alebo si s dostatočnou dôslednosťou neuvedomujeme význam výchovy a vzdelávania v širších súvislostiach. Náš popredný pedagóg M. Zelina, vychádzajúc z úloh a cieľov koncepcie tvorivo-humanistickej pedagogiky, ktorá ostáva dominantnou aj pre ďalšie desaťročia, uviedol, že *výchova je dôležitejšia ako vzdelávanie* (Zelina, M., 1996, str. 11). Aj keď uvedenú myšlienku nemožno chápať jednostranne, izolovane od vzdelávania, predsa je v nej vyjadrený obrovský potenciál, ktorý nie je celkom náležite využívaný a docenovaný, ba možno si ho ani dostatočne neuvedomujeme. Zásadný rozdiel medzi vzdelávaním a výchovou spočíva v tom, že kým vzdelávanie sa realizuje predovšetkým a najmä v škole, na výchovu pôsobí celá spoločnosť. Gramatické pravidlá, matematické výpočty, chemické vzorce a reakcie, fyzikálne zákony atď., neučí žiaka spoločnosť. Avšak mnohé negatívne javy – neúcta medzi ľuďmi, krádeže, podceňovanie a zaznávanie rokmi uznávaných vŕstev ľudských hodnôt atď., obrazne povedané, „učí spoločnosť“.

Zodpovednosť za výchovu

Všetci, ktorí sme zodpovední za výchovu a vzdelávanie, musíme dôsledne apelovať, že za výchovu nie je zodpovedná len škola. Pripadá nám vhodné uviesť názor amerického psychológa J. R. Andersona, ktorý tvrdí: *„Všetka demoralizácia, zlo a výchovné patológie medzi mládežou dosahujú také rozmery a takú dynamiku, aké im dovoľuje spoločnosť dospelých“* (Czerny, J., 1999, s. 29). Nemecký pedagóg O. Speck (1997, s. 39) píše: *„To, čo sa ešte pred 40 rokmi považovalo za náhodný prípad nevhodného správania s normou, sa postupne stalo každodennosťou. Nedostatky v správaní, lišiace sa od všeobecne zaužívaných noriem, sa dnes javia čímisi samozrejým.“* Poľský pedagóg J. Czerny (1999, s. 9) viaceré negatívne prejavy označuje pojmom *„patologiosféra“*. Formy tejto patológie môžu byť rôzne – rôznorodé gangy, absencia hodnôt, komercializácia života, fetišizmus bohatstva atď., ba až patológie vedúce k vojnám medzi štátmi. Isté je, že voči týmto patológiám nemôžeme ostávať ľahostajní, a tak škola a aj spoločnosť sú v permanentnej reforme edukácie pred mimoriadne vážnymi úvahami.

Nepovieme nič nové, ak uvedieme, že spoločnosť je v určitej kríze, ktorá ovplyvňuje aj edukáciu. Je to realita, ktorú neradi počúvame a neradi si pripúšťame. Lenže, nepomôže nám „zatváranie očí“, ale naopak, jasné

a zreteľné pomenovanie problémov a hľadanie optimalizovania jestvujúceho stavu. O tom, že uvedené pohľady nie sú len naše domáce, presviedčajú aj slová M. Dziewickiego (2017, s. 3): „*Táto kríza je do značnej miery odrazom krízy dospelých: rodičov, pedagógov, psychológov, politikov, tvorcov kultúry, osôb zodpovedných za prostriedky sociálnej komunikácie. Stále častejšie je hrubo porušovaný školský poriadok. V školách je rastúca vlna agresivity a násilia medzi deťmi a dospelými. V mnohých prípadoch sa škola stáva miestom začatia pitia alkoholu, drogovania alebo fajčenia. Učitelia sa začínajú báť svojich žiakov, ktorí majú tendenciu zastrašovať učiteľov.*“

Pri úvahách o výchovnom pôsobení školy, nezaškodí pripomenúť aj skutočnosť, že škola bola miestom, kde žiak získaval vedomosti a zručnosti, ale súčasne bola školou, ktorá žiaka formovala, „robila“ ho človekom. Výchovná funkcia školy bola rovnocennou so vzdelávacou funkciou. Neskôr sa škola, pod tlakom pribúdajúcich poznatkov, sústredila predovšetkým na vzdelávaciu stránku. To bude v budúcnosti potrebné zásadne zmeniť a, obrazne vyjadrené, „polovicu svojej činnosti by mala zamerať na vzdelávanie a polovicu na výchovu“. Je len samozrejmé, že v tom úsilí nemôže ostať osamotená, ale musí výraznejšie spolupracovať aj s rodinou a aj s prostredím obklopujúcim žiaka.

Uvedené myšlienky sme neuviedli náhodou. Aj v našich školách sa začínajú objavovať nežiaduce, ba občas až devalvačné prejavy žiakov voči učiteľom. Cieľom predmetného príspevku je zamyslenie sa nad príčinami vzniku nežiaduceho správania niektorých žiakov v školách. Ide o to, aby sme uvedené problémy, resp. prejavy vedeli identifikovať, poznávať ich príčiny, no najmä, aby sme vedeli predchádzať problémom v budúcnosti.

Učiteľ – odborník svojej profesie

Od učiteľa školy budúcnosti sa bude vyžadovať všetko to, čo je už dnes samozrejmé, avšak dá sa predpokladať, že s oveľa väčšou náročnosťou. Iba ten učiteľ, ktorý dokáže získať žiakov pre učenie sa, pre tvorivú prácu, ktorý bude k žiakom empatický a pod., len ten naučí žiakov prekonávať nároky a požiadavky školy. Zdôrazňovanie toho, aby bol učiteľ dobrým psychológom, aby ovládal vývinovú a pedagogickú psychológiu, sa môže javiť aj ako zbytočné pripomínanie samozrejmosti. Viaceré výskumy však naznačujú, že práve podceňovanie psychologických aspektov vyučovania a výchovy vedie k mnohým nedorozumeniam medzi učiteľmi a žiakmi. Výborné vedomosti učiteľa a jeho rozhladenosť sú základom jeho didaktických spôsobilostí, neformálnej autority a aj výchovnej edukácie. Tieto aspekty nepripomíname náhodne, ale predovšetkým preto, aby sme v príprave budúcich učiteľov mali na zreteli a viac doceňovali aj tieto, takpovediac klasické požiadavky.

V ostatných rokoch sa v súvislosti s edukáciou čoraz častejšie píše a hovorí o tom, že učitelia nie sú dostatočne pripravení na svoju prácu. Vedome nebudeme polemizovať o tom, do akej miery tieto konštatovania reflektujú súčasnosť, resp. pripravenosť učiteľov na vzdelávaciu a aj výchovnú činnosť. Isté je, že prikláňame sa k tým názorom, ktoré akcentujú potrebu dôslednejšej prípravy. Na to, aby sme jednoznačne posúdili súčasnú realitu, nám chýbajú relevantné výskumy, a tak ostávame na úrovni konštatovaní, avšak bez akýchkoľvek zistení. Pravdou však je, že nie celkom optimálnu prípravu budúcich učiteľov sme si zapríčinili aj my, a to tým, že sme v ich príprave podcenili rozvíjanie vzťahu k deťom a mládeži, vzťahu k rôznym mimoškolským a mimovyučovacím činnostiam, ktoré boli v minulosti integrálnou súčasťou prípravy budúceho učiteľa. Avšak nie o týchto aspektoch chceme písať. Ide nám predovšetkým o to, aby sme apelovali na to, čo treba mať na zreteli, aby učitelia vedeli so žiakmi čo najlepšie pracovať a aby čo najlepšie vedeli inhibovať nežiaduce prejavy žiakov, a to aj v ich postojoch k učiteľom.

Z načrtnutého vyplýva, že v príprave učiteľov je potrebné posilniť nielen pedagogický aspekt ich prípravy, ale spolu s ním aj psychologický aspekt. Učiteľ musí byť kompetentný, aby vedel posúdiť správanie sa žiaka, príčiny jeho správania, ale aj istú prognózu jeho ďalšieho konania. Všetky tieto myšlienky by sme mohli zhrnúť do vety, resp. myšlienky „*učiteľ musí rozumieť žiakom*“.

Súčasná požiadavka na učiteľa už nespočíva iba v tom, aby vedel posudzovať správanie žiaka, ale aj v tom, aby vedel žiaka „chrániť“ pred jeho vlastnými slabosťami a nedôslednosťami. To znamená vžívanie sa do konania a myslenia žiaka, do jeho stratégií konania a pod. Dobrý učiteľ v snahe výchovne pôsobiť na žiaka využíva rôzne kontakty so žiakom, žiakmi, a to s cieľom čo najviac na nich pôsobiť, ale aj preto, aby im bol čo najviac nápomocný pri reálnom pohľade na svet, na miesto každého človeka v ňom. Zrejme nie je potrebné osobitne pripomínať, že takýto prístup je mimoriadne náročný na emocionalitu. Namiesto opisu vznesieme otázku: Sú naši súčasní učitelia pripravení na náročné emocionálne prístupy k žiakom? Emocionalita, ako jeden zo základných predpokladov výbornej edukačnej činnosti sa nám v ostatných rokoch v našich školách stráca.

Naozaj nie je jednoduché v stručnosti opísať všetko, čo sa bude očakávať od učiteľa. Súčasná pedeutologická literatúra tieto požiadavky vymedzuje viacerými kompetenciami. Pri tomto možno poznamenať, že pojem „kompetencie“ je v ostatných rokoch mimoriadne aktuálny. V zásade sa dá povedať, že nejde o niečo mimoriadne nové, doposiaľ nepoznané. Nové je, že v porovnaní s minulosťou majú kompetencie, obsažnejšie zameranie, ktoré

reaguje na meniace sa úlohy a činnosti učiteľa v súlade s rastúcimi požiadavkami spoločnosti na školu.

Kvalita výchovy nespočíva vo vymenovaní výchovných úloh školy, ale predovšetkým v tom, či výchovné úlohy vychádzajú z požiadaviek súčasnej doby. A. Vališová (2016, s. 35 – 40) správne pripomína, že *spoločenské zmeny otvárajú mnohé otázky práve vo výchovnej práci školy*. Zdôrazňuje, že postavenie človeka v súčasnom svete je veľmi zložitá, neprehľadná, veľmi labilná, sociálna regulácia je značne uvoľnená a pod. Je len samozrejmé, že vplyvom uvedeného, ale aj viacerých ďalších aspektov je výchova oveľa zložitejšia, a tak sme podľa autorky svedkami napr. straty identity, osamoteniu, problematickeho využívania voľného času, narastajúceho konzumného prístupu k životu, mentálnej bezohľadnosti, nízkeho sebaovládania, netolerancie, emočnej lability atď.

Čomu by sa teda mala venovať, resp. na čo by sa mala zameriavať výchovná práca školy? Autorka vymedzuje tieto oblasti:

1. sebaovládanie – návrat k pojmu „sila vôle“;
2. od úmyslu k činom;
3. sebvýchova ako cesta k plnej ľudskosti.

Sebaovládanie – jedinec so silnou vôľou sa vyznačuje húževnatosťou, cieľavedomosťou, samostatnosťou, iniciatívnosťou, zásadovosťou a pod., jedincovi so slabou vôľou tieto vlastnosti chýbajú. Akiste nie je potrebné vysvetľovať, čo z uvedených vlastností vyplýva pre výchovu, ale aj to, prečo treba venovať pozornosť výchove k sebaovládaniu. Práve tieto aspekty súvisia s devalvačným správaním jedincov v škole, ale aj v živote vôbec.

Od úmyslu k činom – namiesto dlhšieho opisu uvedieme, že uvedená oblasť sa prejavuje, resp. má dopad na: prístup k povinnostiam, prístup k iným ľuďom, k hodnotám, k sebe samému. A. Vališová (2016, s. 39) uvádza slová F. M. Dostojevského: „*Nikto nie je taký dobrý, aby nemohol byť zlý, ani taký zlý, aby nemohol byť dobrý.*“ Podľa nášho názoru je v tejto „filozofickej vete“ ruského spisovateľa obsiahnutá jednak zložitá, ale aj dosah výchovy.

Sebvýchova – aj tu namiesto zložitých opisov poznamenáme, že sebvýchova predpokladá „poznanie seba samého“ a svoje postavenie v sociálnej skupine. Otázky by mohli znieť, či učíme, resp. vedíme žiakov k tomu, aby „poznali seba samých“, aby rozumeli sebe, aby vedeli sami sebe rozkázať a pod. Tieto aspekty mimoriadne úzko súvisia so zameraním našej výskumnej úlohy zameranej na devalvačné prejavy žiakov voči učiteľom alebo voči edukácii vôbec.

Škola je miestom, kde sa – ako v zrkadle – odhaľujú všetky problémy, ktorým čelí mladá generácia. Týchto ťažkostí a problémov je veľa, pretože v súčasnej dobe existuje vážna kríza detí a mládeže, ba vôbec spoločnosti, na čo sme upozornili v úvode článku slovami O. Specka. Táto kríza je do značnej

miery odrazom krízy dospelých: rodičov, pedagógov, psychologov, politikov, tvorcov kultúry, osôb zodpovedných za prostriedky sociálnej komunikácie. V školách sa prejavuje agresivita, násilie medzi žiakmi, ale aj násilie voči učiteľom. Žiaľ, nie je prekvapujúce a ani výnimočné, že aj samotní učitelia neraz situáciu v školách označujú priam za krízovú. Bolo by chybou nevenovať sa týmto otázkam, neriešiť ich a nehládať možnosti nápravy. Učitelia sa neraz cítia bezmocní z nežiaduceho, ba až patologického správania žiakov. Samozrejme, okrem uvedeného (spoločenské zmeny) sú aj ďalšie vplyvy a príčiny, ktoré sa podpisujú pod tieto neduhy.

Realita je taká, že nemáme veľa výskumov, ktoré by sa venovali problematike nežiaduceho správania žiakov voči učiteľom. Viacej výskumov je zameraných na šikanovanie medzi žiakmi, napr. výskum VEGA MŠVVaŠ SR a SAV „*Detekcia a riešenie kyberšikany*“ (2015–2017) – zodpovedná riešiteľka K. Hollá; výskum „*Ovplyvňovanie agresívneho správania žiakov formovaním optimálnej klímy školy a triedy*“ (2014–2016) – zodpovedná riešiteľka J. Hanuliaková. V Českej republike boli publikované výsledky výskumu zamerané na profesijnú schopnosť učiteľov riešiť rizikové správanie žiakov – M. Kolaříková, A. Petrová, E. Urbanovská (2017), J. Skopalová, K. Janiš, ml. (2017).

Veľa podnetov na skúmanie uvedenej problematiky nachádzame v publikácii J. Pyżalskiho a D. Merecza (2000), v ktorej autori opisujú napr. vplyvy pôsobiace na nežiaduce správanie žiakov, šikanovanie učiteľov a pod. Publikácia ponúka viacero námetov k uvedenej téme, a to aj z hľadiska realizovania výskumu, ktorému sa budú autori tejto štúdie venovať v nasledujúcich mesiacoch.

Vybrané pohľady na agresivitu

Agresivita detí a mládeže, ktorá má v súčasnosti vzostupnú tendenciu, sa stala akútnym problémom celej našej spoločnosti. Hľadajú sa jej príčiny a riešenia – od preventívnych až po represívne. Mladý človek potrebuje na naplnenie svojich cieľov reálne vzory, ktoré sú v spoločnosti všeobecne uznávané, a s ktorými by sa mohol stotožniť. V televízii sú však čoraz častejšie prezentované vzory s pokriveným charakterom a správaním, v úlohe kladných hrdinov, ktorí dosahujú svoje ciele mnohokrát nekalými prostriedkami. Televízia vytvára dojem, že patologické prvky v správaní sú vlastne prirodzené a originálne. V žiackom kolektíve sa na základe toho začína rozmáhať šikanovanie, vandalizmus a vulgárna komunikácia. Kladné hodnoty ustupujú do úzadia a do popredia sa dostáva snaha o sebaaprezentáciu a sebaapresadzovanie na úkor iných. K tomu všetkému sa pridružuje negatívne trávenie voľného času (používanie alkoholických nápojov, fajčenie...). Negatívne atribúty sveta dospelých sa presúvajú do sveta detí a mládeže, a tak vytlačujú pozitívne ideály a devastujú emocionálnu stránku osobnosti. Zabrániť

tomuto trendu ako dôsledku voľného globalizovaného komerčného trhu sa celkom nedá, ale vždy je tu možnosť ponúknuť mladým ľuďom prístupnou formou inú alternatívu životného štýlu a iné pozitívne hodnoty.

V súčasnosti vychádzame z toho, že na rozvoji násilného správania sa podieľa rad príčin, prípadne iniciačných podmienok, ktorých spoločenský účinok následne podporuje takéto správanie. Ak na dieťa pôsobí viacero nepriaznivých podmienok odrazu, zvyšuje sa pravdepodobnosť, že sa u dotyčného rozvinie pevný vzorec násilného správania. Z nepriaznivých podmienok, ktoré vplývajú na násilné správanie uvádzame nasledovné:

- Agresivita a rodinná podmienenosť – k zvýšenej náchylnosti násilne sa správať v detstve a počas dospievania prispievajú rodinné podmienky, akými sú stres v rodine, nezamestnanosť, ekonomické problémy v rodine, konflikty medzi rodičmi, nepripravenosť na výchovu detí a z toho vyplývajúce málo dôsledné výchovné postupy rodičov, používanie násilných výchovných metód, nedostatočná komunikácia, ako aj fakt, že niektorí rodičia uplatňujú násilie na deťoch. „*Deti sa stávajú obeťami psychického alebo fyzického násillia, alebo svedkami ustavičných hádok medzi rodičmi. Učia sa teda na modeli správania rodičov, u ktorých považujú násilie za normálny spôsob riešenia konfliktov*“ (Edwige, J., 2004, s. 51);

- Agresivita a školská podmienenosť – na detskú agresivitu majú značný vplyv i nasledujúce školské podmienky, ktorými sú: vysoký tlak, slabý školský výkon, nízka náročnosť, zlá atmosféra v škole, zlá atmosféra v triede, pocit absencie noriem, vnútorný odstup od školských hodnôt, pocit odcudzenia, ako aj malé či neosobné priestory;

- Agresivita a osobnostné faktory – u násilných detí často vystupujú do popredia nasledujúce vzorce správania a osobnostné faktory: nedostatok sebakontroly, zvýšená hladina aktivity, motorický nepokoj, negatívne vnímanie seba, nedostatok sociálnych kompetencií, nedostatok empatie. Môžeme sem zaradiť aj komplexy menejcennosti a stratu pocitu vlastnej hodnoty (Poněšický, J., 2005, s. 126).

Zo sociálno-psychologických výskumov vyplýva, že agresia ako prostriedok posilňovania vlastnej sociálnej hodnoty (identity) je umocňovaná predovšetkým nasledujúcimi motívmi:

- sebakresadzovaním;
- odplatou;
- spravodlivým rozhorčením;
- opovrhnutím;
- zaistením výhody posilňujúcej vlastnú identitu;
- pripisovaním úmyslu (Čermák, I., 1999, s. 50).

Riešenie konfliktov, ale aj rôzne náročné životné situácie môžu človeka viesť k agresii a k agresívnemu správaniu. Agresia je útočenie, napadnutie.

Agresívne správanie je také správanie, pre ktoré je charakteristické násilie, útočnosť, deštrukcia, zámerné ubližovanie a poškodzovanie. Je to fyzická, verbálna alebo hanlivá útočnosť, často sprevádzaná deštrukčnými činmi a výpadmi. Jednoducho, agresia je správanie zamerané na poškodenie druhého človeka. Rôzne formy útočného napádania, ako prejavy agresie, môžu byť zamerané buď na odstránenie a zničenie prekážky pri postupe za cieľom, alebo na demonštráciu hrozby, sily, prevahy ako tlaku na toho, proti komu je agresia zameraná.

Uvedené pohľady na agresiu sú len výberom z rôznych teórií o tejto problematike. Venovali sme im pozornosť preto, aby sme ukázali príčiny vzniku agresívneho správania žiakov.

Sme presvedčení o tom, že devalvačné správanie, či už je smerované od žiakov k učiteľom, alebo od učiteľov k žiakom, je formou agresívneho správania. Ak vychádzame z tejto tézy, znamená to, že ich psychologické pozadie môžeme odvodiť od teórií agresivity a agresie. Devalvačné správanie môžeme zahrnúť do kategórií problémového správania a vo vyššej intenzite aj do porúch správania.

Práve psychológovia, hoci na základe rozdielnych teoretických konceptov osobnosti človeka a jeho psychického vývinu, ponúkajú viaceré vysvetlenia porúch správania a ich etiológie. Niekedy sú to koncepty nielen rozdielne, ale až protichodné. Stačí si porovnať koncepcie behaviorálne s psychoanalytickými. Na jednej strane deprivácia, traumy z detstva, na druhej strane chybné učenie.

Svoju kompetenciu riešiť problém porúch správania odvíjajú jednak od toho, že ich dokážu najmä cez diagnostiku osobnosti pomenovať, jednak od toho, že ich dokážu v rámci konkrétneho psychologického smeru interpretovať. „Manažment“ osobnostných problémov chápu ako svoju doménu. Je zrejmé, že napriek rôznorodosti prístupov nie je možné pri riešení akéhokoľvek problémového správania psychologické poznatky nereflektovať. Riešenie problému je tu pravdepodobne najviac spojené s príklonom k teoretickým východiskám. Realizuje sa najmä cez psychologické vedenie, poradenstvo a psychoterapiu.

Poľský pedagóg A. Stankowski (2004, s. 108) uvádza, že: *„Najčastejšími formami násilia v školách sú slovná agresia voči žiakom a učiteľom – 87 %, fyzické týranie žiaka inými žiakmi – 55 %, nespravodlivé hodnotenie ako forma dominancie učiteľa nad žiakom – 35 %, používanie telesných trestov učiteľmi – 15%, demonštratívne pohrdanie mladšími – 11 %, užívanie psychotropných látok a ich získavanie – 7 %, bránenie možnosti sebarealizácie žiakov, odmietanie prijatia do záujmových krúžkov, vylúčenie z krúžkov, pohrdanie mimoškolskou činnosťou – 5 %.“*

Veľké množstvo psychologických teórií agresie je možné zhrnúť do štyroch základných kategórií. Ide o teórie biologické, teórie frustrácie, teórie kognitívno-behaviorálne a teórie integratívne.

Biologické teórie

V súčasnosti sa uvádzajú najmä dve podskupiny, ktoré sa zhodujú v tom, že agresia je vrodená:

Psychoanalytická teória s hlavným predstaviteľom S. Freudom kladie dôraz na inštinktívne agresívne impulzy a frustráciu spojenú so vzájomne opozičnými *pudom života* (Eros) a *pudom smrti* (Thanatos), ktoré podľa neho ovplyvňujú konanie všetkých živých organizmov (Hall, C. S., Lindzey, G., 2002, s. 159).

Etologická teória K. Lorenza chápe agresiu širšie – ako súčasť boja o potravu, pri ochrane teritória, ochrane potomstva. Keďže teória vznikla na základe výskumu zvierat, jej kritici spochybňujú možnosť ju rovnako aplikovať na ľudí.

„S. Freud došiel k dost' pesimistickému záveru, že musíme byť agresívni k druhým, aby sa energia agresivity neobrátila proti nám samým. K. Lorenz popísal tzv. reakcie naprázdno – ak nie je prítomný vhodný objekt a hladina inštinktívnej energie je príliš vysoká, nájde si jedinec náhradný cieľ“ (Heretik, A., 2013 – nepublikovaná prednáška).

Frustračné teórie

Podobne ako jeden z jej hlavných predstaviteľov Dollard aj ďalší považujú za základ agresívneho správania frustráciu, teda nenapĺňanie biologických, psychologických a sociálnych potrieb. Agresia je odpoveďou/reakciou na frustráciu. Napriek tomu, že je táto teória široko prijímaná, ani ona nevysvetľuje každé agresívne správanie. Jednak frustrácia nevyvoláva vždy agresívne správanie, jednak sú známe agresívne prejavy, ktoré nie je dost' dobre možné spájať s frustráciou.

Kognitívno-behaviorálne teórie

Tieto teórie považujú agresiu za naučené správanie. Jedna z najznámejších je teória sociálneho učenia A. Banduru. Podľa nej značná časť učenia prebieha zástupne. Ľudia sa učia jednoducho pozorovaním toho, ako to robia tí druhí (Hall, G. S., Lindzey, G., 2002, s. 212). Pri sociálnom učení ide o interakciu medzi zážitkom učenia, poznávacími asociatívnymi procesmi a správaním osoby v sociálnom prostredí (Lerner, 1986). „Bandurove výskumy, ako sa pomocou imitačného učenia, teda napodobňovaním, dá posilniť agresívne

správanie už u predškolských detí, sú veľmi impresívne. Tieto výskumy sú vždy citované, keď sa otvorí diskusia o vplyve masmédií (filmu, TV, PC hier) na formovanie agresivity u detí“ (Heretik, A., 2013 – nepublikovaná prednáška).

Integratívne teórie

Vychádzajú z toho, že agresívne správanie má natoľko multidimenzionálny charakter, že ho nie je možné vysvetliť jednou „univerzálnou“ teóriou. Snažia sa jednak prepájať teórie, jednak vysvetľovať rozličné prejavy z hľadiska teórie celkovo nie vždy prísne konzistentne, ale skôr v konkrétnom prípade v súlade s konkrétnou teóriou. Medzi najakceptovanejšie integratívne teórie patrí teória E. Fromma. *„Rozlíšil benígnu (biofilnú) a malígnu (nekrofilnú) agresiu. Benígnu agresivitu máme spoločnú so zvieratami. Je to tá lorenzovská agresivita, ktorá nám umožní prežiť, ochrániť si teritórium, svoje potomstvo, ale aj bojovať za hodnoty, ktoré pokladáme za bytostne dôležité, ako je sloboda, spravodlivosť. Naproti tomu malígna agresivita sa vyskytuje u ľudí a je primárne poruchou charakteru. Na jej vzniku sa podieľajú negatívne zážitky z raného detstva v jadrovej rodine, ale priestor agresorom na získanie moci dáva len spoločnosť“ (Heretik, A., 2013 – nepublikovaná prednáška).* Podnetný je aj pohľad P. Zimbarda (2014). Vníma podhubie a spúšťače agresívneho správania v troch rovinách. Sú nimi:

- osobnostné dispozície jednotlivca;
- situácia;
- systém.

P. Zimbardo (2014, s. 12) konštatuje, že kvalitné terapeutické a prevýchovné programy samé osebe nezabezpečia *„skutočnú zmenu, pokiaľ je kauzálnym činiteľom situácia alebo systém, a nie jednotliviec.“*

Je zrejmé, že časť agresívneho správania môže byť spojená s frustráciou, časť môže mať inštinktívnu podobu a iná agresia je zasa spojená so sociálnym učením. Z hľadiska devalvačného správania žiakov môžeme zhrnúť najdôležitejšie okolnosti, ktoré môžu viesť k agresívnym prejavom správania takto:

- Frustrácia, je prekážka, ktorá neumožňuje naplňať potreby. *„S frustráciou sa môžeme stretnúť v situácii, keď rodičia napríklad chcú po svojom dieťati výborný školský prospech napriek tomu, že to nie je v jeho schopnostiach. Študent potom svoju agresiu smeruje proti rodičom a škole“ (Matějček Z., Dytrych, Z., 1997, s. 51);*
- Vrodené dispozície k agresívnemu konaniu, ktoré sú dané geneticky, majú u ľudí rôznu intenzitu, ale bez osobnostnej dispozície agresivity by reálne človek nebol schopný prežiť;

- Problematická výchova v rodine (extrémne autokratická i liberálna s hostilným postojom k dieťaťu), najmä v dysfunkčných rodinách a v rodinách s patologickými prejavmi správania;
- Vplyvy širšieho prostredia, toho, čo považuje prostredie i jednotlivce za morálne prijateľné, predovšetkým v spojení s tým, čo prináša istý prospech (Vágnerová, M., 2004, s. 64);
- Negatívny vplyv mediálneho násilia popisuje A. Stankowski (2004, s. 119) takto: „*pod vplyvom drastických scén sa deti zbavujú citlivosti a stávajú sa ľahostajnými k ľudským problémom a bolesti. Televízne násilie vedie k agresii a ku skutočnému násiliu, čo potvrdzuje zvýšený počet trestných činov, ktoré sú spáchané neplnoletými deťmi;*“
- Sebapotvrzovanie, ktoré je viazané na dokazovanie si, že som „niekto“, koho sa iný bojí či uznáva;
- Absencia bezpečného pripútania v detstve (attachment), na ktorú sa viaže psychická deprivácia ako dôsledok dlhodobého nenaplnenia potreby lásky, ocenenia, sociálnej blízkosti môže viesť k patologickému spôsobu naplnenia potrieb (Matějček, Z., Dytrych, Z., 1997, s. 79);
- Vplyv predovšetkým takej rovesníckej skupiny (partie), ktorá je založená na vodcovskom princípe a vyznáva sociálne neakceptovateľné hodnoty.

Záver

V predmetnom príspevku sa zaoberáme vybranými pohľadmi na edukáciu z hľadiska devalvačných prejavov žiakov. Ide o oblasť, ktorá je v súčasnosti často pertraktovaná. Cieľom edukácie je nielen učiť žiakov nové vedomosti, ale spolu s tým ich aj veľmi zodpovedne vychovávať. Isté je, že ak budeme dobre poznať podstatu agresie, jej vznik a príčiny, dokážeme ju v edukačnom procese inhibovať. To platí pre agresiu zameranú na spolužiakov alebo aj na učiteľov. Podstatné je, a to je zmyslom aj tohto príspevku, zaoberať sa v rámci edukácie jej výchovnou stránkou. Realita je taká, že súčasná doba devaluje mravné, morálne a aj ostatné hodnoty ľudí. O to viac musíme posilňovať edukačnú prácu.

Príspevok je spracovaný v rámci riešenia výskumnej úlohy KEGA 007KU-4/2017 „Devalvačné prejavy žiakov voči učiteľom – prejavy, príčiny, prevencia“.

Literatúra:

ČERMÁK, I. 1999. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou : Fakta, 1999. ISBN 80-902614-1-8.

- CZERNY, J. 1999. *Zagrozenia wychowawcze we wspolczesnym swiecie*. Katowice : Slask WN, ISBN 83-7164-179-6.
- DEWEY, J. 2005. *Moje pedagogiczne credo*. Warszawa : WAŻ, ISBN 83-89501-33-3.
- DZIEWIECKI, M. 2017. *Szkola a trudności wychowawcze*. [on line] https://opoka.org.pl/biblioteka/1/ID/szkola_trudnych.html [cit. 29. 6. 2017].
- EDWIGE, J. 2004. *Agresivita dětí*. Praha : Portál, ISBN 80-717-8008-2.
- HERETIK, A. 2013. *Agresivita – zlo či prirodzenosť?* Profesorská prednáška 14. 11. 2013.
- HALL, C. S., LINDZEY, G. 2002. *Psychológia osobnosti*. Bratislava : SPN – Mladé letá, ISBN 80-08-03384-3.
- HANULIAKOVÁ, J. a kol. 2016. *Stratégia tvorby bezpečnej školy*. Praha : Vydavateľ M. Koláček, ISBN 978-80-7512-711-2.
- HOLLÁ, K. 2017. *Detekcia kyberagresie – kyberšikanovania a sextingu*. Nitra : PF UKF, ISBN 978-80-558-1205-2.
- KOLAŘÍKOVÁ, M., PETROVÁ, A, URBANOVSKÁ, E. 2017. *Profesní připravenost učitelů základních škol v oblasti řešení rizikového chování a možnosti jeho prevence v Moravskoslezském kraji II. Psychologické aspekty*. Opava : Slezská univerzita, ISBN 978-80-7510-236-2.
- KOVALIKOVÁ, S., OLSENOVÁ, K. 1995. *Integrovaná tematická výuka*. Kroměříž : Spirála, ISBN 80-901873-0-7.
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. 1997. *Jak a proč nás trápí děti*. Praha : Grada. ISBN 80-7169-587-4.
- PONĚŠICKÝ, J. 2005. *Agrese, násilí a psychologie moci*. Praha : Triton, 2005. ISBN 80- 224-0689-0.
- PYŻALSKI, J., MERECZ, D. 2010. *Psychospoleczne warunki pracy polskich nauczycieli*. Kraków : Impuls, ISBN 978-83-7587-482-2.
- SKOPALOVÁ, J., JANIŠ, K. 2017. *Profesní připravenost učitelů základních škol v oblasti řešení rizikového chování a možnosti jeho prevence v Moravskoslezském kraji I. Pedagogické aspekty*. Opava : Slezská univerzita, ISBN 978-80-7510-235-5.
- SPECK, O. 1997. *Chaos und Autonomie in der Erziehung*. München : Verlag E. Reinhardt München, ISBN 3-497-01439-7.
- STANKOWSKI, A. 2004. *Nástin problematiky etopedie a sociální patologie*. Ostrava : Ostravská univerzita, ISBN 80-704-2360-9.
- VÁGNEROVÁ, M. 2004. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha : Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3.
- ZELINA, M. 1996. *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava : IRIS, 1996, ISBN 80-967013-4-7.
- ZIMBARDO, P. 2017. *Luciferův efekt – Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. Praha : Academia, ISBN 978-80-200-2346-9.

Prof. PhDr. Erich Petlák, CSc., je pedagógom pôsobiacim na Katolíckej univerzite v Ružomberku. Jeho profesijné zameranie je predovšetkým

všeobecná didaktika. Samozrejme, zaoberá, resp. venuje sa aj ďalším pedagogickým disciplinám. Ako vysokoškolský pedagóg pôsobí 46 rokov, predtým vyučoval 10 rokov na základnej škole. Pedagogickej verejnosti je známy najmä z publikovania didaktických monografií, napr. *Všeobecná didaktika*, *Klíma školy a klíma triedy a pod.* Jeho viaceré publikácie boli vydané aj v Poľsku. Okrem toho pravidelne publikuje v časopisoch *Naša škola*, *Manažment školy* a vo viacerých zahraničných časopisoch. Pravidelne vedie výskumné tímy *KEGA* alebo *VEGA*. Aktívne vystupuje na konferenciách doma a aj v zahraničí.

Doc. PhDr. Albín Škoviera, PhD., pôsobí ako pedagóg na Katedre pedagogiky a špeciálnej pedagogiky Katolíckej univerzity v Ružomberku. Jeho odborným záujmom je špeciálna pedagogika, ktorej sa profesijne venoval nielen teoreticky, ale aj ako riaditeľ viacerých detských domovov na Slovensku. Pre jeho pedagogiku je príznačný humanistický prístup k deťom, žiakom a študentom. Svoje skúsenosti z práce pretavuje do vysokoškolskej prípravy budúcich učiteľov, v ktorej kladie dôraz nielen na odbornosť, ale spolu s tým aj na úprimný vzťah k deťom. O tom, že uvedené otázky ho mimoriadne zaujímajú, svedčí aj to, že každoročne organizuje tvorivé konferencie na uvedené témy. Jeho publikačná činnosť je mimoriadne plodná, napr. *Dilemata náhradní výchovy: Teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech*, Praha: Portál; *Prevýchova: úvod do teórie a praxe*, Bratislava; *Propedeutika špeciálnej pedagogiky*, Ružomberok. Mimoriadne plodná je jeho aktivita na konferenciách doma aj v zahraničí.

PhDr. Gabriela Siváková, PhD., pôsobí ako pedagóg na Katedre pedagogiky a špeciálnej pedagogiky Katolíckej univerzity v Ružomberku. Profesijne sa venuje všeobecnej pedagogike, teórii výchovy a aj metodológii pedagogiky. Z jej publikácií vydaných v ostatnom období je najznámejšia *Disciplína ako cieľ, prostriedok a výsledok výchovy* (Bratislava, Iris, 2016). Okrem monografií publikuje v časopisoch *Pedagogická revue*, v odbornom časopise *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae*, v *Našej škole* a pod. Pravidelne aktívne vystupuje na domácich a zahraničných konferenciách a prezentuje výsledky svojich vedeckých bádání.

Erich Petlák
Katedra pedagogiky a špeciálnej pedagogiky PF
Katolícka univerzita
Hrabovská 1
034 01 Ružomberok

Albín Škoviera
Katedra pedagogiky a špeciálnej pedagogiky PF
Katolícka univerzita
Hrabovská 1
034 01 Ružomberok

Gabriela Siváková
Katedra pedagogiky a špeciálnej pedagogiky PF
Katolícka univerzita
Hrabovská 1
034 01 Ružomberok